

BASKİRESİMLERİ İLE MİNİMALİST BİR SANATÇI:

RICHARD SERRA

Selvihan KILIÇ ATEŞ¹

ÖZ

Amerika'da 1950'lerde baskı atölyelerinin kurulması, baskı teknikleriyle üretimi yaygınlaştırmış ve baskiresim daha çok heykeller ile bilinen Minimalist sanatçıların da anlatım dillerinden biri olmuştur. Minimalist heykeltıraş Richard Serra (1939), Gemini G.E.L. baskı atölyesinde baskiresim teknikleriyle tanışmıştır. Serra baskiresimlerini litografi, serigrafi, gravür gibi geleneksel tekniklerle üretmiştir. Deneysel bir yaklaşımla baskiresim tekniklerinin sınırlarını zorlayan sanatçı, kendine özgü bir ifade dili geliştirmiştir. Serra, yoğun siyah bir mürekkep kullanarak katmanlı ve dokulu yüzeyler elde etmiştir. Renk ve dokunun yarattığı atmosfer sanatçının baskiresimlerinde fiziki ve psikolojik olarak etkili bir yapı oluşturmuştur. Serra'nın baskiresimleri, metal heykellerinin spiral formlarını ve anıtsallığını anımsatmıştır. Bu makalede; Minimalizm'in önde gelen sanatçılarından biri olan Amerikalı heykeltıraş Richard Serra'nın baskiresimleri konu alınmıştır. Sanatçının baskiresimleri üzerinden teknik yaklaşımı ve bakış açısı, farklı disiplinlerde eser üretiminin gözlenebilir ve kendine özgü örüntüsü nitel araştırma yöntemleri kullanılarak betimlenmeye çalışılmıştır. Konu hakkında basılı ve elektronik kaynaklar taranmış, müze ve özel koleksiyonlardan sanatçının eserleri araştırılmış, sanatçı hakkında yapılmış konuşmalar irdelenerek sanat eleştirmeni ve yazarların yorumları incelenmiştir. Bir heykel sanatçısının baskiresim üretimi ve teknik çözümü araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Baskiresim, Minimalizm, Paintstick, Litografi, Serigrafi, Gravür.

Kılıç Ateş, Selvihan. "Baskiresimleri ile Minimalist Bir Sanatçı: Richard Serra". *idil* 6.36 (2017): 2311-2323.

Kılıç Ateş, S. (2017). Baskiresimleri ile Minimalist Bir Sanatçı: Richard Serra. *idil*, 6 (36), s.2311-2323.

¹ Yrd.Doç.Dr., Bahkesir Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Baskı Sanatları Bölümü, selvihan(at)balikesir.edu.tr

A MINIMALIST ARTIST WITH PRINTMAKINGS: RICHARD SERRA

ABSTRACT

With the establishment of printmaking workshops in America in the 1950s, production became widespread by means of printing techniques, and printmaking became one of the narrative languages of Minimalist artists known mostly by sculptures. Minimalist sculptor Richard Serra (1939) met with printmaking techniques at the Gemini G.E.L. print shop. Serra produced his printmakings with traditional techniques such as lithography, silk screen and engraving. The artist has pushed the boundaries of printmaking techniques with an experimental approach and developed a language of his own. Using intense black ink, Serra created layered and textured surfaces. The atmosphere created by color and touch, has formed a physical and psychologically effective structure in the artist's printmaking. Serra's printmakings reminded her spiral forms and monumentalities of metal sculptures. In this article; the printmakings of the American sculptor Richard Serra, one of the leading artists of Minimalism, was taken up. The technical approach and point of view of artist's printmaking have been tried to be described by using qualitative research methods of observable and unique patterns of work production in different disciplines. Printed and electronic sources were scanned on the subject, artifacts of the artist from museums and private collections were searched, discussions about the artist were investigated, and art criticism and comments of the authors were examined. Printmaking production and technical analysis of a sculpture artist has been investigated.

Keywords: Printmaking, Minimalism, Paintstick, Lithography, Serigraphy, Intaglio.

GİRİŞ

Dünyanın pek çok ülkesinde çeşitli alanlar ve mekanlar için yaptığı büyük boyutlu metal heykelleri ile tanınan Richard Serra, minimalist anlayışta üretim yapan en önemli sanatçılarından biridir. Serra, Berkeley Kaliforniya Üniversitesi (1957-1961) İngiliz Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuş, ardından Yale Üniversitesi (1962-1964) Resim Bölümünde Lisans ve Yüksek Lisans eğitimi almıştır. Sanatçı, yerçekimi sorununa ilgi duymuş, denge ve dengesizlik kavramlarını irdelemiştir. Serra, anıtsal heykelleri ile izleyicilerin alan ve orantı konusundaki algılamalarını, insan ve mekan ilişkisini ele almıştır. Sanatçının yoksul sanata ilgisi, yeni malzeme ve sıradışı birleşimlere yönelmesinde ve süreç sanatına ilintilenen özgün eserler üretmesinde etkili olmuştur.

Halen New York ve Kanada Nova Scotia'da yaşamını ve çalışmalarını sürdüren Serra, heykellerinin yanı sıra çizim ve baskiresimler yapmıştır. İki ve üç boyut arasındaki yaratıcı gerilimi keşfeden sanatçı, baskiresimlerinin betimlemelerinde, heykellerinde de olduğu gibi fiziksellikten yararlanarak izleyicinin ufkunu genişletmeye çalışmıştır. Baskiresimlerinde siyah rengi kullanan sanatçı dokunsallık hissi ile izleyiciyi bu teknik hakkında düşünmeye itmiştir. Yüzden fazla baskiresim yapan Serra; mono baskı, litografi, gravür, serigrafi gibi pek çok baskı tekniğini kullanmıştır. Bu çalışmanın amacı, 20. ve 21. yüzyılın önemli sanatçılarından ve döneminin en ünlü heykeltıraşlarından biri olan Richard Serra'nın baskiresimleri ile Minimalizm akımına değinmektir.

MINİMALİZM VE RICHARD SERRA

“Minimal Sanat”, “ABC Sanatı”, “İndirgemeci Sanat”, “Retçi Sanat”, “Soğuk Sanat”, “Dizinsel Sanat” ya da “Temel Strüktürler” olarak isimlendirilen biçim, doku ve renk olarak daha sade ve indirgemeci bir anlayışla nesnel, kendinden başka sembolik bir anlam taşımayan Minimalizm, 1960'lı yıllarda Amerika'da ortaya çıkmıştır (Germaner, 1997: 41). Minimalizm, “Değişken bir niceliğin inebileceği en alt olan (sınır), asgari, minimal (Tdk, web, 2017)” olarak tanımlanan Fransızca kökenli “minimum” sözcüğünden türetilmiştir.

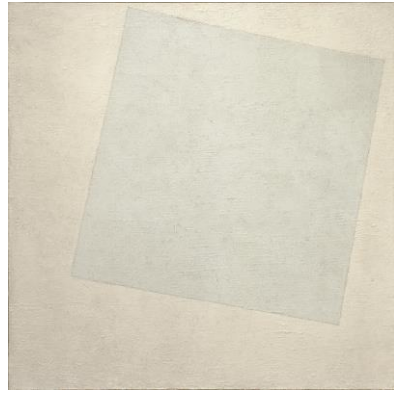
İlk kez 1961'de düşünür Richard Wollheim tarafından “içeriği en aza indirgenmiş sanat” için kullanılmış olan “Minimal Sanat” terimi, daha çok üç boyutlu yapıtlar, heykeller için kullanılmıştır. Ancak 1960'lardan başlayarak Amerika'da yaygınlaşan sanat anlayışının kapsamındaki resmi de tanımlanmaktadır. 1950'lerin soyut dışavurumculuk akımının doğal bir gelişmesi olduğu kadar, mantıklı ve kavramsal düzenleme yöntemiyle, nesnelligi ve raslantısallıktan uzaklığıyla tavır olarak Soyut Dışavurumculuk'a karşı bir anlayıştır; ama, Soyut Dışavurumculuk'un

büyük ölçeğini, çarpıcılığını ve sanat dilinin dolaysızlığı ilkesini sürdürmüştür (Erzen, 1997: 1069).

1910'lu yıllarda Rus Sanatçı Kazimir Malevich, sanatı salt kendiliğinden anlamlanan, düşünsel ve ideolojik işlevinden arındıran, belli nesnelere gösteren, indirgemeci bir anlayışın öncüsü olmuştur. Malevich'in "Beyaz Zemin Üzerine Siyah Kare" (Resim 1) ve "Beyaz Zemin Üzerine Beyaz Kare" (Resim 2) adlı eserlerinde bu anlayış ilk kez ifade bulmuştur. Minimalist sanatçılar, resim ya da heykel gibi belirgin kategoriler içinde kalmayan "üç boyutlu nesnelere" kurgulamış ve alışılmamış ifade biçimlerinin ötesinde sanatsal bir arayış ile, indirgemeci estetiği benimseyen kendilerinden önce gelen sanatçılardan ayrılmışlardır. Endüstri boyaları, tuğla, sunta, kontraplak, alüminyum, çelik, fiberglas gibi endüstriyel malzemelerden yararlanan Minimalist sanatçılarda yapısal, mimari etkilerle birlikte heykel sanatına eğilim görülmüştür. Frank Stella (1936), Donald Judd (1928-1994), Dan Flavin (1933-1996), Carl Andre (1935), Sol Lewitt (1928-2007), Richard Serra ve Robert Morris (1931) gibi sanatçılar Minimalizm içinde yer almıştır (Antmen, 2008: 181-182).

Resim 1. Kazimir Malevich, "Beyaz Zemin Üzerine Siyah Kare", 106x106cm, 1913.

Resim 2. Kazimir Malevich, "Beyaz Zemin Üzerine Beyaz Kare", 106x106cm, 1918.

Arındırılmış bir biçimsel yalınlık ve birim tekrarını içeren Minimalizm'de, hem endüstriyel malzeme kullanımı hem de ilişkisel olmayan bir kompozisyon anlayışı benimsenmiştir. Düzenli geometrik formlar ya da değişebilen parçalar duvara veya doğrudan zemine yerleştirilmiştir. Minimal Sanat eserlerinin büyük ölçekli ve sade bir anlayışta oluşu göz önünde bulundurularak sergi salonları sunum için yalın anlatımı destekleyen mekanlar olarak düzenlenmiştir. Mekanla algısal bir ilişki kuran Minimalist eserlerde bütünlük ve düzen önemli olmuştur. Tekrar eden geometrik şekillerin bütüncül algısını destekleyen yalın mekânlarda, sonsuzluk izlenimi ile denge

kurulmuştur. Minimalist sanatçılar için mekân, eserin bir parçası olmuş ve eserle bütünleşmiştir.

Minimalistler, seri üretilmiş nesnelere yer verirken kişisel dışavurumdan soyutlanmış bir biçimselliğe önem vermişler, mekansal yanılsamalar yaratmaksızın gerçek mekânı görünür kılmışlar, üç boyutluluk sözü konusu olduğu için heykelle ilişkilendirilen her türlü geleneksel yöntemi (yontmak, modle etmek, yapıştırmak vb.) reddederek malzemeyi kullanmanın yeni yollarını aramışlardır (Antmen, 2008: 184).

Donald Judd, 1965 yılında yayımladığı makalesinde “Spesifik Obje” (Resim 3) tanımını getirmiş ve minimalist eserleri temsilden uzak, sadece fiziksel varlığı ile olan şey olarak resim ve heykelden farklı bir yere koymuştur. 1960 ve 1970’li yıllarda Amerika’da etkili olan akım, tekrar ve soyutlama ile temsilci anlatımın dışında, sanata yeni bir anlayış getirmiştir (Foster, 2009: 93-94).

Resim 3. Donald Judd, “İsimsiz”, 1965.

Minimalist akımın önemli sanatçılarından biri olan Richard Serra eserlerinde kauçuk, neon ışığı, metal ve kurşun gibi malzemeleri kullanmıştır. Serra’nın kauçuk kemerleri ve neon ışıklarını birarada kullandığı “Belts (Kemerler)” (Resim 4) isimli çalışması 1966-1967 yıllarında Arte Povera (Yoksul Sanat) bağlamında gerçekleştirilmiştir. Serra, 1967-1968 yılları arasında fiillerle derlediği bir liste oluşturmuş ve çalışmaları ile bir bağ kurmuştur. Sanatçının “Fırlatmak” fiilinden yola çıkarak duvar dibine fırlattığı sıcak kurşunun donmasıyla oluşan 1969 tarihli “Gutter Corner Splash: Night Shift (Oluk Köşesi Sıçraması: Gece Vardiyası)” (Resim 5) adlı eseri ise Süreç Sanatı’na eklenmiştir.

Resim 4. Richard Serra, “Kemerler”, 1966-67.

Resim 5. Richard Serra, “Oluk Köşesi Sıçraması: Gece Vardiyası”, 1969/1995.

Richard Serra, 1968-69 yıllarına tarihlenen “One Ton Prop (House Of Cards) (Bir Tonluk Destek (İşkambil Kartlarından Ev))” (Resim 6) adlı minimalist eserinde ağır metal levhaları birbirine dayayarak, malzemenin fiziksel özelliği ile denge ve yerçekimi kavramlarını irdelemiştir. Endüstriyel malzemeler ile tekrara dayalı düzenlemeler yapan Serra, devasa metal levhaları bulunduğu yeri tanımlamak ve mekan içinde insana kendi fiziksel varlığını hatırlatmak için yerleştirmiştir. Mekan, yerçekimi, denge ve boşluk gibi kavramları sorgulayan sanatçı, sembolik anlatımları dışlayarak salt heykeli yaratmayı amaçlamıştır (Fineberg, 2014: 307).

Resim 6. Richard Serra, “Bir Tonluk Destek (İşkambil Kartlarından Ev)”, 1968-69.

Spiral ve elips formunda büyük boyutlu metal heykellerinde tüneller, koridorlar, labirentler oluşturan Serra, mekana özgü kurgularla izleyiciyi seyirci rolünden çıkarmıştır. Serra, hem iç hem de dış mekanda, büyük alanları ikiye bölen ya da mekânı daraltan uzun eğriler yapmıştır. 2005 tarihli “A Matter of Time (Zaman Meselesi)” adlı eser (Resim 7), iki elipsten daha karmaşık spirallere kadar, sanatçının heykel biçimlerinin evrimini vurgulamıştır. İzleyicinin hareketi ve algısı üzerine odaklanan, farklı etkiler yaratan mekânın tamamı heykelin bir parçası olmuştur.

Resim 7. Richard Serra, “Zaman Meselesi”, 2005.

Endüstriyel malzemeyi olduğu gibi kullanan Serra'nın izleyiciyi de içine alan eserleri, farkındalıkları artırarak karşılıklı etkileşim oluşturmuştur. Büyük metal levhaları paslanmaya bırakarak yaşam sürecine vurgu yapan sanatçı, aynı zamanda denge, yerçekimi ve yön duygusuyla insanın algılama sınırlarını da sorgulamıştır.

RICHARD SERRA VE BASKİRESİM

Heykelleriyle tanınan Richard Serra, 1972 yılında Los Angeles'ta Gemini G.E.L (Graphic Editions Limited) baskı atölyesi ile baskiresim yapmaya başlamıştır (Wortz, 1986: 5). Serra'nın boyut ve renk bakımından heykelleri gibi etkili bir anlatıma sahip olan baskiresimleri, bazen havadan bakıldığında, büyük çelik heykellerinin spiral duvarlarını dönen ve genişleyen formları anımsatmıştır. Sanatçı, soyut çizimler ve baskılar ile fiziksel, duygusal ve psikolojik olarak iki boyutlu ölçeklendirilmiş sağlam bir yapı oluşturmuştur. Sanatçının en eski baskiresimleri litografi tekniği ile üretilmiştir. “Balance (Denge)” ve “Double Ring II (Çift Halka

II)” adlı 1972 tarihli baskiresimler (Resim 8-9), çizilmiş bir eskiz izlenimi verdiği gibi litografinin teknik imkanlarında ortaya koymuştur.

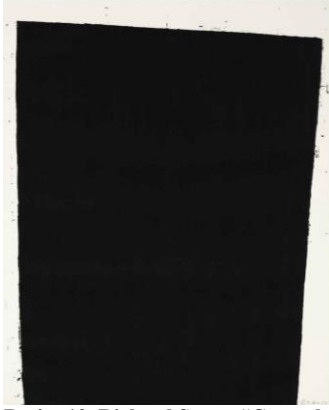
Resim 8. Richard Serra, “Denge”, Litografi, 90.2×114.3cm, 1972.

Resim 9. Richard Serra, “Çift Halka II”, Litografi, 89.5×122.6cm, 1972.

1985 yılında serigrafı yapmaya başlayan Serra, paintstick (yağ çubuğu) ile denemeler yapmış ve tekniğin sınırlarını genişletmiştir. Japonya ve Batıya özgü makine ve el yapımı kağıtları kullanan sanatçı, yağın kağıdı boyamasını (zarar vermesini) önlemek ve kağıdı korumak için geleneksel serigrafı yöntemiyle esere başlamıştır. Dokulu katmanlarda pigment, keten tohumu yağı ve yağ çubuğunu içeren karışım taban üzerine uygulanmıştır. Her bir yağ tabakası bir sonraki aşamaya geçmeden önce yaklaşık iki hafta kurutulmuştur (Chan, 2013: 23). Serra, büyük boyutlu kağıt üzerine siyah yağ çubuğunun katmanlarıyla yoğun dokulu bir yüzey oluşturmuştur. Yakından incelendiğinde, mat siyah topografik yüzey, ışığı hem emmiş hemde parıltı noktaları oluşturarak dokunsallık yaratmıştır. Serra baskiresimlerini “Yüzeylerimin mümkün olduğunca anonim olmasını istiyorum... Hemen okunabilen bir yüzeyden kaçınmak istiyorum (Shiff, 2008: 59)” sözleriyle açıklamıştır.

Richard Serra “Muddy Waters (Çamurlu Su)” ve “Pasolini” adlı 1987 tarihli baskiresimlerinde (Resim 10-11), yağ çubuğunun yoğunlaştırılması ile dokulu yüzeyler oluşturmuştur. Sanatçının büyük siyah formları, kara delik gibi kendi atmosferini oluşturarak odadan ışığı emmiştir. Boşluğu hacime dönüştüren sanatçı, baskiresimlerinde bakış açısına göre değişen dokulu ve boyutlu kabartma yüzey etkilerini kullanmış ve izleyici ile aktif diyalog kurmayı amaçlamıştır. Baskiresimlerinde geleneksel yöntem ve tekniklerin sınırlarını zorlayan sanatçı, siyah rengin etkili grafik dilinden yararlanmıştır.

Resim 10. Richard Serra, “Çamurlu Su”, Paintstik ile Serigrafi, 188×153.7cm, 1987.

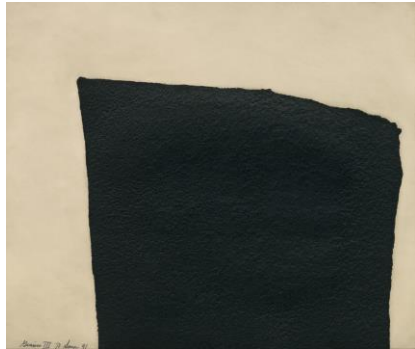

Resim 11. Richard Serra, “Pasolini”, Paintstik ile Serigrafi, 118.7×165.1cm, 1987.

Richard Serra, 1989'da İzlanda'nın başkenti Reykjavik yakınlarındaki küçük Videy adasında “Afangar” adlı açık hava heykelleri yapmıştır (Resim 12). İzlandaca efsanevi bir şiirden esinlenen “Afangar”, dokuz çift bazalt kuleden oluşmuştur. Proje sırasında, çizdiği eskizlerden farklı boyutlarda yirmi dokuz baskiresim üretmiştir. Serra, bazalt taşlarının kaba kesilmiş yüzey dokuları gibi bir etki için gravür kalıplarına yoğun aşındırma işlemi uygulamış ve siyah formlarında istenilen dokunsal boya katmanını elde etmiştir (Wye, 2004: 199). Heykellerin bulunduğu yerden uzak olmayan bir köyün adını taşıyan “Hreppholar I-VIII”den Hreppholar I” adlı eser (Resim 13) 1991 yılına tarihlenmiştir.

Resim 12. Richard Serra, “Afangar”, 1989.

Resim 13. Richard Serra, “Hreppholar I-VIII”den Hreppholar I”, Gravür, 80x94.5 cm, 1991.

Görsel ve dokunsal arasındaki ilişkiyi pekiştiren Serra'nın baskılarındaki sade, basit şekiller, üç boyuttan iki boyuta indirgenmiştir. “T.E. Double Causality (T.E. Çifte Sebep)” adlı 2001 tarihli litografi ve gravür tekniği ile yapılmış baskiresim (Resim 14), Serra'nın kendi heykellerinin havadan görünüşlerini hatırlatmıştır. Sanatçı, “Venedik Notebook 2001 (Venedik Notebook 2001)” adlı 2002 tarihli gravür baskı serisinde ise Venedik Bienali'ndeki heykellerinin üzerine yapılmış çizimlerden esinlenmiştir (Resim 15). Sanatçı, üst görünümünden yapılan eskizler, dokusal etkiler ve merkezi arayan dairesel formlarla heykel sanatının hareket anlayışını, yoğunluğunu ve fiziksel özelliklerini baskıya aktarmıştır. Serra, büyük boyutlu baskı denemelerinden sonra, küçük boyutlardaki notebook çizimlerinin samimiyetini izleyiciye sunmuştur.

Resim 14. Richard Serra, “T.E. Çifte Sebep”, Litografi&Gravür, 190.50x151.77cm, 2001.

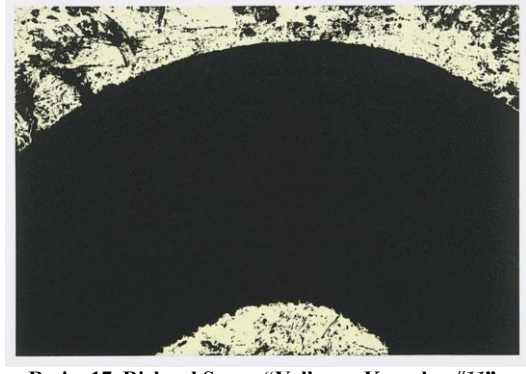

Resim 15. Richard Serra, “Venedik Notebook 2001”, Gravür, 30.4x34.8cm, 2002.

Geleneksel gravür tekniğinde çalışan Serra, hareketli ve etkileyici biçimler yaratmak için derin oyulmuş plakalar kullanmıştır. Sanatçının, Gemini G.E.L.'de ürettiği eserleri, erken dönem litografilerindeki düzlemsel görüntülerden giderek uzaklaşmış ve serigrafilerindeki gibi dokulu yüzeyler oluşturan gravürler yapmıştır. Yoğun siyah mürekkep, farklı derinliklerde oyulmuş bakır tabakalara eşit oranda uygulanmış, son derece dokulu ve minimalist baskılar yaratılmıştır. 2004 tarihli “Double Transversal (2 Panel Diptych) (Çift Enine (2 Panelli Diptik))” ve 2007 tarihli “Paths and Edges #11 (Yollar ve Kenarlar #11)” adlı büyük boyutlu bu baskılar (Resim 16-17) Serra'nın heykelinin ağırlığını ve anıtsallığını kağıda dökme yeteneğinin bir kanıtı olmuş, çelik heykellerin formlarını ve duygusunu yansıtmıştır.

Resim 16. Richard Serra, “Çift Enine (2 Panelli Diptik)”, Gravür, 228.6x243.8cm, 2004.

Resim 17. Richard Serra, “Yollar ve Kenarlar #11”, Gravür, 59.69x74.9cm, 2007.

Serra dikey siyah formlardan oluşturduğu 2013 yılına tarihlenen “Double Rift II (Çift Aralık II)” adlı büyük boyutlu eserini (Resim 18) gravür baskı tekniği ile üretmiştir. Derin oyulmuş plakalar kullanarak eserlerini gerçekleştiren Serra, bu eserde de etkileyici dokusal yüzeyler yaratmıştır. Sanatçı, son dönem çalışmalarında da fazla mürekkep tutan gravür plakalarını kullanmaya devam etmiştir.

Resim 18. Richard Serra, “Çift Aralık II”, Gravür, 237.49 x361.95 cm, 2013

SONUÇ

Bu araştırmada, Minimalist sanatçı Richard Serra'nın sanat yaşamı süresince ürettiği baskiresimler ele alınmıştır. Eserlerine hakim olan sanat akımı göz önünde bulundurularak Minimalizm'e değinilmiştir. Biçimsel sadelik ve tekrara dayanan Minimalizm, büyük ölçekli geometrik formlar ya da değişebilen parçalar ile simetrik bir düzenle sağlanan bir kompozisyon anlayışını benimsemiştir. Akımın önemli temsilcilerinden Richard Serra, endüstriyel malzemeler ile tekrara dayalı düzenlemeler yapmış ve bütünlüğe önem vermiştir. Serra, büyük boyutlu metal levhalarla gerçekleştirdiği heykellerinde mekan, yerçekimi, denge, boşluk gibi kavramları irdelemiştir. Richard Serra, heykellerinin yanısıra 1970'lerden günümüze kadar baskiresim yapmıştır.

Gemini G.E.L. baskı atölyesinde baskiresim yapmaya başlayan Serra, farklı denemelerle dokulu yüzeyler elde etmiştir. Litografi, serigrafi, gravür gibi baskı tekniklerini kullanan Serra'nın eserleri, yaratıcı ve deneysel yaklaşımının ürünleri olmuş ve baskı sanatlarının sınırlarını esnetmiştir. Serra, kağıt üzerine kalın siyah mürekkeple oluşturduğu dokulu yüzeylerle baskiresimlerini üç boyutlu alanla ilişkilendirmiştir. Duvara asılarak sergilenen baskiresimler, boyut ve renk bakımından etkili bir atmosfer yaratmıştır. Serra'nın eserleri, kütle ve hacim, şekil-zemin ilişkileri, hareket ve zarafet algısını keşfederek izleyiciyle buluşmuştur. Sanatçı baskiresimlerinde deneysel ve yenilikçi yöntemleri kullanmıştır.

KAYNAKLAR

Antmen, Ahu. 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, 2. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008.

Axson, Richard. Newland, J., Serra, R., Weinberg, A. Richard Serra: Large Scale Prints By Richard Serra. Andover: Addison Gallery Of American Art, 2004

Chan, Im. The Materials, Techniques, And Conservation Challenges Of Richard Serra's Oilstick Screen Prints. Washington, Dc^[1]_{SEP}: The Book And Paper Group, 2013.

Döl, Attila. Avşar, Pelin. "Minimalizm Akımı Kapsamında Nesne Anlayışının Yeniden Değerlendirilmesi". *İdil* 2.10., 2013: 1-18.

Erzen, Jale Nejd. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (2. Cilt Takım). İstanbul: Kolektif Yapı Endüstri Merkezi Yayınları / Sanat Dizisi, 1997.

Fineberg, Jonathan. 1940'tan Günümüze Sanat (Varlık Stratejileri). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları, 2014.

Foster, Hal. Gerçeğin Geri Dönüşü. İstanbul: Sanat Ve Kuram Ayrırıcı Yayınları, 2009.

Germaner, Selma. 1960 Sonrası Sanat. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1997.

- Kuspit, Donald. Sanatın Sonu. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- Marzona, Daniel. Minimal Art. Koln: Taschen, 2004.
- Mayer, James. Minimalism. London: Phaidon Press Inc., 2000.
- O' Doherty, Brian. Beyaz Küpün İçinde: Galeri Mek nının İdeolojisi. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2010.
- Schneider, Eckhard. Lawrence, J., Serra, R. Richard Serra: Drawings—Work Comes Out Of Work. New York: Kunsthau Bregenz, 2008.
- Shiff, Richard. White, M., Rose, B., Garrels, G., Dabrowski, M. Richard Serra Drawing: A Retrospective. Houston: The Menil Collection, 2011.
- Wye, Deborah. Artists And Prints: Masterworks From The Museum Of Modern Art. New York: The Museum Of Modern Art, 2004.
- Wortz, M. Richard Serra: Prints. New York: The Print Collector's Newsletter, 1986.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.5988d406d00d37.24680983 (Eriřim Tarihi: 07.05.2017)